

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

STUDIE BYLA SPOLUFINANCOVÁNA EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM
A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY

Analýza stavu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty – SOUHRN

Objednatel

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Ing. Johana Burgetová, ředitelka odboru technické pomoci
Karmelitská 7, 118 12 Praha 1

Zhotovitel

Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina
Osoba oprávněná jednat za zhotovitele: Mgr. Lenka Daňková, ředitelka
Senovážné náměstí 24, 116 47 Praha 1
IČ: 65667131

Smlouva o dílo č.j. 11 927/2008-42

Praha 29. května 2009

Obsah

1.	ÚVOD	3
2.	VYBRANÁ TÉMATA STUDIE.....	3
3.	METODIKA ŠETŘENÍ.....	4
	<i>Dotazníkové šetření na školách</i>	<i>4</i>
	<i>Dotazníkové šetření na školských zařízeních</i>	<i>4</i>
	<i>Podpůrná šetření.....</i>	<i>4</i>
	<i>Přehled dokumentů.....</i>	<i>4</i>
4.	VYBRANÉ VÝSLEDKY	5
	<i>Jak je EV zakotvena v ŠVP.....</i>	<i>5</i>
	<i>Jak je EV propojena s provozem školy?.....</i>	<i>5</i>
	<i>Jaké zdroje školy využívají v environmentální výchově</i>	<i>6</i>
	<i>Budoucí plány škol</i>	<i>6</i>
5.	NÁVRH OPATŘENÍ	7

1. Úvod

V rámci řešení této zakázky provedlo Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (dále jen zhotovitel) zmapování a popis současného stavu zajištění EVVO v počátečním vzdělávání na území České republiky formou analýzy a dále vyhodnocení tohoto stavu. Cílovou skupinou výzkumu byly základní a střední školy a dále školská zařízení ve vazbě na počáteční vzdělávání.

Analýza zahrnovala:

- specifické dotazníkové šetření na náhodném vzorku škol v počátečním vzdělávání
- specifické dotazníkové šetření na vybraném vzorku školských zařízení
- analýzu dat sbíraných v rámci programu Národní síť EVVO a tato data byla využita k ověření některých výsledků získaných v rámci šetření na školách
- přehled dokumentů s anotacemi a výtahy pro účely posouzení souladu aktivit škol v oblasti EVVO

Součástí studie jsou rozsáhlé grafické a tabulkové výstupy (analýza dat za zúčastněné školy).

Oblastí EVVO se školy již dlouhou dobu systematicky zabývají, ale zpracovaná analýza je prvním výzkumem tohoto druhu, který mapuje, jakým způsobem školy k problematice a začleňování EVVO do výuky přistupují, jaké volí postupy, metody, jaké využívají služby v této oblasti, jak je na školách zajištěna ekologizace provozu apod.

2. Vybraná témata studie

- Zakotvení environmentální výchovy ve školních vzdělávacích programech škol (základní školy a gymnázia s nižším stupněm) a začlenění environmentální výchovy do výuky na středních školách (doposud nemají povinnost učit podle vlastního školního vzdělávacího programu, tato povinnost nastane pro první skupinu středních škol od září 2009).
- Propojenost environmentálního vzdělávání na školách s provozem a prostředím škol.
- Zajištění EVVO na škole (finanční, materiální, personální, služby apod.)
- Budoucí plány škol v oblasti EVVO

3. Metodika šetření

Dotazníkové šetření na školách

Šetření probíhalo formou dotazníkového průzkumu. Dotazník respondenti vyplňovali online na společných setkáních pod vedením vyškoleného pracovníka, který respondenty vedl a upřesňoval význam jednotlivých otázek. Dotazníkový průzkum tak zároveň obsahoval prvky strukturovaného rozhovoru.

Pro získání věrohodných dat byl kladen důraz na výběr zástupců školy (respondenti), kteří odpovídali na otázky šetření. Vzhledem k tomu, že EVVO na školách prolíná mnoha oblastmi od výuky po provoz školy, bylo třeba šetření provádět s pracovníky školy s komplexním přehledem o celkovém dění na škole. Preferováni byli: školní koordinátor EVVO, dále osoba zodpovědná za EVVO na školách, ředitel nebo jeho zástupce, na posledním místě člen pedagogického sboru.

Aby bylo možné postihnout regionální rozdíly podstatné z hlediska OP VK i dalšího využití analýzy, byl výběr škol prováděn kvótně po jednotlivých krajích.

Dotazníkové šetření na školských zařízeních

Vzhledem k tomu, že průzkum na školských zařízeních mimo školy byl pouze doplňkový, do průzkumu byla zařazena pouze školská zařízení deklarující EVVO jako jedno z hlavních zaměření své činnosti a zároveň splňující podmínku úzké spolupráce se základními a středními školami.

Šetření bylo provedeno formou specifického dotazníkového průzkumu. Vybraná školská zařízení byla oslovena a o vyplnění dotazníku požádána telefonicky. Dotazník obdržela a vyplnila v elektronické podobě.

Podpůrná šetření

Vedle dat získaných z výše uvedeného dotazníkového průzkumu, byla provedena pro doplnění analýza dat z celostátního programu s názvem Národní síť EVVO. Mezi oblasti podpory patří i ekologické výukové programy pro žáky základních a středních škol a další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti EVVO.

Přehled dokumentů

Pro účely posouzení souladu aktivit škol v oblasti EVVO, začlenění EVVO do jejich vzdělávacích programů a dalšího provozu škol v porovnání s klíčovými legislativními a strategickými dokumenty, byl vytvořen přehled těchto dokumentů, jejich anotace a výtah klíčových požadavků EVVO v prostředí škol. Seznam obsahuje dokumenty různé úrovně – zákony, vyhlášky, národní strategie a další navazující dokumenty.

4. Vybrané výsledky

Jak je EV zakotvena v ŠVP

Závěry se týkají především škol, které mají zpracovaný nebo již učí podle ŠVP.

Celkově nejčastější formou zařazení průřezového tématu EV v ŠVP je integrace do obsahu více předmětů (což je dáno především převahou základních škol ve vzorku), dále realizace projektů či tematických dnů mimo nebo nad vyučovacími předměty a realizace seminářů, kurzů, pobytových programů pro žáky (opět mimo vyučovací předměty). Nadpoloviční většina škol, především gymnázia, však zařazuje průřezové téma EV kombinací více těchto forem – nejčastěji třemi různými formami, které zahrnují integraci do obsahu více předmětů, a pak kombinací integrace do obsahu více předmětů a realizace projektů nebo tematických dnů v EV. Zařazení EV do ŠVP kombinací více forem považujeme vzhledem k povaze tohoto průřezového tématu i PT obecně za lepší případ, než je zařazení jen jedním ze způsobů.

Typická je integrace EV do předmětů chemie, zeměpis a trochu překvapivě občanská výchova, tedy nejen přírodovědných (až poté následuje přírodopis, což však může být způsobeno i tím, že jsme v zadání odlišili přírodopis a biologii, přestože tyto předměty mohou mít stejný obsah).

V rámci průzkumu jsme nezjišťovali zakotvení témat nebo tematických okruhů EV v ŠVP školy, ale témata, kterým se školy věnují ve výuce. U těchto jsme hodnotili rovnoměrnost pokrytí témat EV ve výuce (tj. kolik z hlavních témat škola realizuje ve výuce?) a pestrost nabídky témat EV ve výuce (tj. kolik různých témat nebo podtémat celkově škola ve výuce nabízí?). Průměrná škola realizuje ve výuce 11 z 15 hlavních témat EV, tedy pokrývá ve výuce témata EV s mezerami, přičemž však „realizace hlavního tématu“ může znamenat jak realizaci jediného podtématu, tak realizaci všech podtémat v rámci tohoto hlavního tématu. Průměrná škola také celkově nabízí 30 různých témat nebo podtémat EV z 57 (tedy nabízí nadpoloviční většinu témat EV).

Jak je EV propojena s provozem školy?

Míra cílené ekologizace provozu školy jednoznačně souvisí s rovnoměrností pokrytí témat EV ve výuce, pestrostí nabízených témat EV i úrovní celkové koordinace oblasti EVVO ve škole – tato závislost se silněji projevuje především u škol s nadprůměrnými výsledky v těchto oblastech. S mírou cílené ekologizace provozu školy tedy narůstá přímo úměrně i úroveň celkové koordinace oblasti EVVO ve škole, rovnoměrnost pokrytí témat EV ve výuce i pestrost (celkový počet) témat EV nabízených ve výuce školou takto:

Míra ekologizace provozu dále výrazně souvisí s těmito dílčími jevy:

- se způsobem zařazení průřezového tématu EV v ŠVP – školy, které významně ekologizují, zařazují průřezové téma EV více různými formami (zejm. formou projektů či tematických dnů a formou seminářů či kurzů EV pro žáky)
- s pravidelným využitím školního pozemku, hřiště nebo zahrady ve výuce – školy, které významně ekologizují, mají všechny k dispozici zahradu nebo pozemek a ve výuce je pravidelně využívá 97 %, tedy skoro všechny tyto školy.

Jaké zdroje školy využívají v environmentální výchově

Zdroje školy v EV lze rozdělit na lidské zdroje, externí spolupráci školy, materiální a finanční zdroje.

Mezi **lidské zdroje školy v EV** patří především: existence koordinující osoby pro oblast EVVO; zapojení pedagogického sboru do koordinace; aktivní zapojení ředitele/ředitelky školy; zapojení žáků (do plánování i do realizace).

Všechny tyto zdroje přispívají k úrovni koordinace EVVO ve škole, zapojení ostatních učitelů a žáků také k praktické realizaci aktivit školy. Zapojení velkého podílu pedagogického sboru do koordinace je jedním z klíčových faktorů pro stav EVVO ve škole, který má dále vliv i na ekologizaci provozu školy.

K **externí spolupráci školy** patří: zapojení školy v sítích zaměřených na EVVO; spolupráce s jinými organizacemi při plánování a koordinaci EVVO ve škole; využití některých informačních zdrojů v EV, jako jsou konzultace a informační servis SEV, organizací typu správy NP a CHKO, muzea, zoo, botanické zahrady, výzkumné ústavy aj.; využití některých z praktických podob EV, které školám nabízejí jiné organizace, jako je zapojení škol v dlouhodobých programech či projektech; několikahodinové až jednodenní výukové programy pro žáky.

Mezi **materiální zdroje školy v EV** patří především: školní pozemek, hřiště nebo zahrada (má k dispozici 90 % škol, ale částečně i další zázemí jako prostory pro mimoškolní aktivity, odborné učebny, vybavení počítači aj.); venkovní učebna na školní zahradě nebo pozemku (má k dispozici 23 % škol); materiální vybavení školy pro výuku EVVO – učebnice EV a další literatura, časopisy celostátního a regionálního charakteru zaměřené na EV, pomůcky běžné i vyráběné specificky pro účely EV, prostory pro výuku EV (alespoň jedno z výše uvedeného má k dispozici 91 % škol).

Mezi **finanční zdroje školy v EV** patří především: běžný rozpočet školy (využívá 92 % škol); grantové žádosti psané učiteli školy (využívá 34 % škol); neformální „hospodářská“ činnost školy (výnosy benefičních akcí, prodej výrobků žáků, různé sběry apod., využívá 19 % škol); finanční dary rodičů žáků a jiných jednotlivců (využívá 17 % škol), účelové příspěvky zřizovatele školy na EVVO (využívá 16 % škol); dobrovolnická práce rodičů žáků a dalších jednotlivců (využívá 13 % škol); materiální dary rodičů, jiných jednotlivců, zřizovatele školy a materiální dary obce, která není zřizovatelem (využívá 13 % škol); sponzorování EVVO firmou nebo podnikem (využívá 11 % škol).

Budoucí plány škol

Mapovali jsme budoucí plány škol týkající se zajištění EVVO ve školních dokumentech, koordinace EVVO ve škole, dalšího vzdělávání pracovníků školy, materiálního vybavení a provozu školy, financování a školní i mimoškolní výuky EV.

- Třetina škol plánuje změny ve školních dokumentech týkajících se oblasti EVVO, například vytvořit školní program EVVO nebo přepracovat školní program EVVO podle doporučení Metodického pokynu z roku 2008.
- Relativně málo škol plánuje změny, co se týče funkce koordinátora EVVO, pokud ano, pak mají v úmyslu tuto funkci zřídit, pověřit více druhého koordinátora, nebo koordináto-

ra nechat proškolit. Menší část škol (18 %) plánuje zvýšit finanční ohodnocení koordinátora;

- Lidský faktor považují školy za druhou největší bariéru rozvoje EVVO ve škole – lidský faktor přitom zahrnuje především nedostatečnou motivaci, lhostejnost a neinformovanost učitelů i žáků. Necelá pětina škol se do budoucna pokusí zvýšit účast pedagogického sboru na koordinaci EVVO ve škole.
- Velká část škol (59 %) má v plánu v budoucnu více spolupracovat s jinými organizacemi při plánování EVVO.
- V rámci DVPP školního koordinátora EVVO budou školy v budoucnu ve větší míře než dosud využívat především kratší semináře (uvedlo 50 %), pak vícedenní semináře (41 %) a téměř třetina specializační studium.
- Další ekologizace provozu a úpravy pozemku nebo zahrady pro účely EV jsou nejvýznamnějšími prioritami škol v nejbližších pěti letech – ve smyslu materiálních i nemateriálních opatření.
- Celkem třetina škol plánuje měnit materiální vybavení školy pro výuku EV. Školy mají v úmyslu nakupovat především výpočetní techniku (dataprojektory, fotoaparáty, PC), pomůcky (mikroskopy a jiné pomůcky k provádění pokusů) a metodické materiály, specifické pomůcky pro EVVO si školy plánují spíše půjčovat od středisek ekologické výchovy.
- Financování považuje nadpoloviční většina škol za hlavní bariéru dalšího rozvoje v oblasti EVVO. Asi polovina škol plánuje změny ve financování oblasti EVVO, druhá polovina nedokáže situaci posoudit. Školy mají v úmyslu především žádat o finanční podporu prostřednictvím grantových žádostí, naučit se grantové žádosti psát a hledat firemní sponzory pro oblast EVVO.
- Celkem 40 % škol plánuje podat žádost v rámci OP VK. Jednoznačně převažují záměry v oblasti úpravy školních zahrad, příp. přilehlých ploch, a na to navazující budování venkovních učeben. Velký zájem je o vybavení a materiál různého druhu. Finance z OP VK by měly směřovat i do samotných vzdělávacích aktivit žáků., příp. dalších cílových skupin a spolupráce.

5. Návrh opatření

- Využít Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost ke zlepšení stavu EVVO ve školách, zejména pro podporu faktorů, které klíčovým způsobem ovlivňují úroveň EVVO ve škole, jako je např. vzdělávání školních koordinátorů (specializační studia i krátkodobější formy DVPP), zapojení škol do dlouhodobých programů EVVO, ekologizace provozu školy a materiální vybavení školy v návaznosti na výuku EV, zpracování vzorových školních programů EVVO a ŠVP z hlediska průřezových témat, pro aktualizaci klíčových dokumentů jako je Standard DVPP v EVVO, Metodický pokyn, rámcové vzdělávací programy a další. Většina uvedených faktorů je specifikována v dalších bodech.
- Zlepšit podmínky pro financování EVVO ve školách, které je dle výzkumu zatím nevyhovující, zejména vytvořit a rozšířit stabilní dotační programy pro školy v oblasti EVVO se zjednodušenou a učitelům srozumitelnou administrativou při podávání a realizaci pro-

jektových žádostí bez zbytečných bariér (např. z hlediska krátkého času na čerpání). Na druhé straně podporovat další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti získávání financí pro účely EVVO a přípravy a řízení projektů.

- Legislativně řešit nevyhovující podmínky pro práci školního koordinátora EVVO, které se ve výzkumu ukázaly jako jedna z nejvýznamnějších bariér rozvoje EVVO na školách. Podpořit takové podmínky ve školách, aby se koordinátor EVVO mohl skutečně věnovat činnostem, které doporučuje Metodický pokyn, především týkající se času – snížit rozsah týdenní vyučovací povinnosti školního koordinátora EVVO (například po vzoru snížení vyučovací povinnosti výchovného poradce, Nařízení vlády č. 75/2005 Sb.), nebo vytvořit fond disponibilních hodin snížené vyučovací povinnosti pro koordinátory různých oblastí ve škole, s nímž podle potřeby nakládá ředitel/ka školy. Zlepšit nebo umožnit lepší finanční ohodnocení reálné činnosti koordinátora EVVO.
- Podporovat plánování v oblasti EVVO ve školách, zejména tvorbu školních programů EVVO (v nějaké formě), například prostřednictvím dalšího vzdělávání učitelů na toto téma nebo prostřednictvím podpory konzultací v této oblasti, propagací příkladů dobré praxe, zohledněním existence a kvality školních programů EVVO při poskytování finanční podpory na EVVO školám.
- Podporovat semináře dalšího vzdělávání v oblasti EVVO pro ostatní učitele, ale zejména pro řídicí pracovníky škol.
- Revidovat Standard dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO, a to jak pro koordinátory EVVO, tak pro řídicí pracovníky škol a školských zařízení i další pedagogické pracovníky. Ve Standardu DVPP pro výkon specializovaných činností v oblasti EVVO (specializační studium pro koordinátory EVVO) především více zohlednit obecný pedagogický základ (terminologie RVP i jiná, metody a formy), plánování EVVO ve škole (tvorba dlouhodobých a ročních plánů/školního programu EVVO, zpracování průřezového tématu EV v ŠVP, plánování výuky včetně stanovování vzdělávacích cílů a hodnocení žáků), financování EVVO ve škole (psaní grantových žádostí, komunikace se sponzory a rodiči), specifické dovednosti pro práci koordinátora (komunikace s kolegy a ředitelem/kou, zapojování učitelů i žáků do plánování a realizace aktivit EVVO).
- Podporovat poskytování služeb školám dlouhodobě a systematicky vzhledem k rostoucímu zájmu škol o tyto služby do budoucna, a to služeb typu sítě škol se zájmem o EV, dlouhodobé programy nebo projekty pro více škol se zaměřením na EV (u nichž výzkum prokázal pozitivní vliv na úroveň ekologizace provozu školy, koordinace EVVO ve škole a zařazení širokého spektra témat EVVO do výuky), několikahodinové až jednodenní ekologické výukové programy a pobytové programy, semináře a kurzy EV pro žáky. Dlouhodobé pravidelné služby EVVO (především služby s prokazatelným vzdělávacím dopadem) poskytované školám financovat formou systémových zakázek EVVO.
- Podporovat práci a pobyt v terénu, včetně využívání školních pozemků a zahrad ve výuce, stanovit minimální standard rozsahu takové výuky v terénu, odstranit legislativní a administrativní bariéry pro takovou výuku. Podporovat tvorbu metodik zaměřených na využití školních zahrad, hřišť nebo pozemků ve výuce. Kromě rozvojových dotačních programů pro školy vytvořit i investiční dotační programy, které umožní školám úpravy školních pozemků, hřišť a zahrad pro účely EV.

- Podporovat opatření směřující k cílené ekologizaci s návazností na výuku žáků (cílená ekologizace provozu školy jako výchovná a vzdělávací strategie – má ze všech klíčových faktorů prokazatelně nejsilnější souvislost se šíří a pestrostí témat EV ve výuce).
- Zamezit prohlubování rozdílů mezi aktivními a méně aktivními školami, především zaměřit podporu na komplexní rozvoj EV v méně aktivních školách, vytvořit motivační a podpůrné mechanismy, které školám pomohou v oblasti EVVO se zorientovat), vhodnými strategiemi jsou větší návodnost dokumentů jako je RVP, další vzdělávání řídících pracovníků škol, větší propagace EV ze strany MŠMT a dalších orgánů. Klíčovou se jeví pomoc prostřednictvím kvalitní a dostupné nabídky služeb externích organizací (programů pro žáky, seminářů DVPP, ale i poradenství a informační servis).
- Přehodnotit zpracování průřezového tématu Environmentální výchova, resp. Člověk a životní prostředí, v rámcových vzdělávacích programech, především základní vymezení průřezového tématu prostřednictvím tematických okruhů (resp. klíčových otázek) a nároků na zpracování průřezového tématu ve školních vzdělávacích programech. Aktualizovat RVP ZV, G a OSV z hlediska EV tak, aby:
 - v nich byly jasně specifikovány vzdělávací cíle, očekávané výstupy a všechna důležitá témata v oblasti EVVO pro daný stupeň školy
 - bylo dobře popsáno funkční zapracování průřezových témat do ŠVP tak, aby nedocházelo jen k formálnímu vykazování
 - byl zesílen význam průřezových témat pro mezipředmětové vztahy a integrovaný přístup

V Praze dne 29. května 2009

Mgr. Lenka Daňková

ředitelka SSEV Pavučina